

PERE GABRIEL

EL MOVIMENT OBRER A MALLORCA (1848-1936)

2a edició ampliada

Sumari

Cinquanta anys després (2023).....	13
I. El moviment obrer a Mallorca al segle XIX.....	19
1. En els anys del Partit Democràtic i la Primera Internacional (1848-1873)	23
Abans i després de la revolució del 1868: el republicanisme a Mallorca	23
El Centre Federal de Societats Obreres de Palma (1869-1870)	30
El Primer Congrés Obrer Espanyol del 1870	37
Crisi societària i antirepublicanisme bakunista (1870-1873).....	40
Un primer moviment reivindicatiu (1870-1873)	47
Conclusió: internacionalisme i republicanisme en el moviment obrer mallorquí de 1869-1873	47
Presència posterior de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (1881-1888).....	48
2. La Unió Obrera Balear (1881-1886).....	51
La reorganització del republicanisme mallorquí el 1881	51
La Unió Obrera Balear (1881-1886).....	55
La informació escrita presentada a la Comissió de Reformes Socials (1885).....	64
Una possible interpretació de l'experiència de la Unió Obrera Balear.....	65
3. Els inicis del Partit Socialista a Mallorca (1890-1897)	67
El Primer de Maig del 1890.....	67
El caciquisme polític de la Restauració en la darrera dècada del segle XIX. Conservadors, liberals i republicans.....	71
L'Ateneu Obrer Mallorquí	76
<i>La Bandera Roja</i> (1892-1894): societarisme de resistència al capital i socialisme.....	80
La crisi dels socialistes mallorquins a la fi de segle.....	88
II. El moviment obrer a Mallorca al segle XX	91
Pròleg (1973).....	93
Introducció (1973).....	95
4. Els inicis de l'organització obrera a Mallorca (1899-1905)	103
Els socialistes mallorquins al començament del segle XX.....	103
El desenvolupament del moviment societatari a Palma i les campanyes de propaganda als pobles.....	107

Relacions entre el naixent moviment obrer mallorquí i els republicans. Primeres participacions dels sociastes en les eleccions.....	114
Davant l'encariment de les subsistències.....	119
5. Crisi societària (1906-1908)	121
Disminució del nombre i efectius de les societats obreres i dels grups socialistes de Mallorca	121
L'organització socialista a Mallorca	123
La situació societària el 1908	124
Reaccions dels socialistes davant l'enfonsament del moviment societari de Palma	124
6. Reorganització obrera i republicanisme a Mallorca (1909-1913).....	131
La revitalització de l'associacionisme obrer: l'excursió propagandística d'Antoni Fabra i Ribas a Mallorca i la insistència en l'organització de base múltiple	131
Davant la Setmana Tràgica. La conjunció republicano-socialista	134
Reorganització societària i Partit Socialista. Els anarquistes a Mallorca	146
L'organització socialista. La Federació Socialista Balear (1913)	153
7. Cap a una certa intervenció del moviment obrer mallorquí en la política (1914-1917)	159
La indústria del calçat. Els intents de formació d'una federació balear de sabaters	160
La crisi de treball i l'encariment de les subsistències a Mallorca	165
L'organització socialista. Resultats limitats de l'aproximació al món de les «forces vives» (1914-1917)	169
Els «obriers del mar» i la Federació de Societats Obreres. Presència cenetista.....	172
8. Uns anys de crisi social i política també a Mallorca (1918-1923)	175
Els socialistes mallorquins davant el verguisme i antiverguisme.....	175
El problema de les subsistències i el pes dins la vida política ciutadana dels socialistes (1918-1919)	178
Desenvolupament de l'organització obrera a Mallorca i conflictes amb la patronal. Socialistes i anarcosindicalistes (1918-1920).....	182
L'escissió comunista i el moviment obrer mallorquí (1921-1923).....	192
El redreçament dels socialistes mallorquins. El verguisme dins el Partit Socialista (1921-1923).....	198
9. Sota el règim de Primo de Rivera (1923-1929).....	205
La inauguració de la nova Casa del Poble; discursos de Joan March i Gabriel Alomar	205
La constitució de la Unió General de Treballadors de les Balears	210
El conflicte del ram tèxtil de 1925-1926	213
Els comitès paritaris.....	215
Davant l'Assemblea Nacional Consultiva de la Dictadura	216
El desànim societari de 1927-1929.....	217
El redreçament de les forces obreres durant el 1929	220

Anarcosindicalistes i comunistes mallorquins sota la Dictadura. Una oposició als comitès paritaris	223
El Cinquè Congrés de la UGT de les Balears (octubre del 1929)	224
10. Sota el Govern del general Berenguer, fins a la proclamació de la Segona República (1930-1931).....	227
11. El moviment obrer mallorquí i els primers anys republicans (1931-1933).....	235
La proclamació de la Segona República a Mallorca. Primeres eleccions republicanes	235
Els socialistes mallorquins davant la Segona República	240
Desenvolupament organitzatiu socialista (1931-1933)	245
La CNT a Mallorca (1931-1932).....	250
Els comunistes a Mallorca (1931-1932).....	258
La UGT de les Balears (1931-1933)	262
12. Sota el Bienni Negre. El Front Popular a Mallorca (1933-1936).....	265
Les eleccions a Corts de novembre del 1933 i la vaga general de Palma	265
Diferents tendències internes entre els socialistes mallorquins (1933-1936).....	270
Política comunista a Mallorca (1933-1936)	279
Paper secundari de la CNT a Mallorca (1934-1936)	286
El Bloc Popular Antifeixista. Les eleccions del Front Popular a Mallorca	290
Apèndix 1. Desenvolupament del moviment societatari obrer a Mallorca.....	295
Apèndix 2. Nombre de vagues a Mallorca	315
Apèndix 3. Desenvolupament de la Unió General de Treballadors de les Balears	319
Bibliografia (1973).....	321
Annex bibliogràfic (2023).....	323
Referències de les il·lustracions.....	335
Índex onomàstic i temàtic general.....	337
Agraïments	379

CINQUANTA ANYS DESPRÉS (2023)

Ho he explicat alguna vegada. El meu contacte amb els arxius de Mallorca el dec a l'encàrrec que em feren els professors Emili Giralt i Josep Termes, quan estaven preparant la *Bibliografia dels Moviments Socials a Catalunya, País Valencià i les Illes*. Em demanaren que cerqués referències de fullets i llibres de temàtica social als arxius de Mallorca. Cada fitxa havia d'anar acompanyada d'un breu resum. Aquella Bibliografia la publicà l'Editorial Lavínia el 1972, però la meva feina va començar l'estiu del 1969. La següent baula fou el suport i ànims de Josep Termes quan li vaig comentar que, per sorpresa meva, havia localitzat un gruix de premsa obrera (*El Obrero Balear*, és clar, però també *El Rayo*, *Cultura Obrera* o *El Comunista Balear*, entre d'altres) i que potser es podria fer una història del moviment obrer a Mallorca. No cal dir que a partir de llavors, al llarg del 1970 i 1971, vaig dedicar-hi tot el temps de les meves estades i vacances a Mallorca. Amb l'ajuda de Margalida Tomàs, vaig copiar fitxes, vaig prendre notes i fins vaig aconseguir d'obtenir xerocòpies, cosa en aquells moments no gens fàcil. On? Sobretot a la Biblioteca Pública que llavors era a la Casa de Cultura del carrer de Ramon Llull, a tocar de Sant Francesc. El director de la Biblioteca era encara Jesús García Pastor. També vaig escorcollar a fons els catàlegs de la Biblioteca de Cort. He de dir que, en un cas i altre, el personal i la mateixa direcció em varen obrir les portes i el tracte fou amable i atent, per més que el material que jo consultava tenia en aquells moments un cert aire subversiu i rememorava l'existència d'un passat que el franquisme havia volgut tancar amb pany i clau.

Un primer resultat de la feina feta fou l'article «Socialisme, sindicalisme i comunisme a Mallorca (1929-1933)», un títol descriptiu però alhora indicatiu, que pretenia trencar la imatge tòpica i vigent d'una Mallorca conservadora i plàcida. L'article es va publicar el 1972 al segon número de *Recerques*. La revista, el primer número de la qual aparegué a finals del 1970, havia estat promoguda per Josep Fontana, Ramon Garrabou, Ernest Lluch, Joaquim Molas i Josep Termes, cridats a exercir un important mestratge en el marc de la història política i social, de la literatura i de l'anàlisi del pensament econòmic. He de confessar, ja no ho recordava, que l'entrada corresponent a *Recerques* de la *Gran enciclopèdia catalana*, en el volum 12 del 1978, duu la meva firma.

El llibre *El moviment obrer a Mallorca*, fou editat el 1973 per Curial, amb la col·laboració de Lavínia, dins la «Biblioteca de Cultura Catalana». Era el número setè de la col·lecció, i, la veritat, no em podia queixar de la companyia: el primer volum del catàleg, de 1972, era *Els mallorquins i la llengua autòctona*, de Josep Massot, un text aviat reconegut com a fonamental o, si es vol, canònic. El següent els textos de l'historiador del teatre i assagista Xavier Fàbregas, del lingüista Antoni M. Badia Margarit, del filòleg i hellenista Eduard Valentí i Fiol, de l'historiador Pierre Vilar i del geògraf Josep Vilà i Valentí.

El pròleg del meu llibre està datat el maig del 1973; entre el 1972 i els primers mesos del 1973 he pogut comptar fins a tres redaccions del treball, totes corregides i refetes, també aquí amb la intervenció i ajuda de Margalida Tomàs. És clar que aquell text fou, en gran manera, un exercici i una primera pràctica que afavorí el meu aprenentatge com a historiador.

Metodològicament, el text presenta diverses particularitats. Potser la més important és que no es tracta d'una monografia centrada exclusivament en el moviment obrer. Cal recordar el panorama de la historiografia mallorquina en aquells moments que, com era usual en molts llocs i àmbits acadèmics, tendia a posar en dubte no ja l'interès de la història obrera sinó que considerava sospitosa la història contemporània més recent, i molt especialment la del segle XX. Hom creia que en aquest cas era impossible l'objectivitat i, sobretot, la comprensió d'una història que havia estat *viscuda* per l'historiador. Sense entrar ara a fons en la qüestió, si més no cal recordar que sovint aquesta recança amagava la inconveniència de recuperar una història política liberal i democràtica i no diguem ja la de l'esquerra obrera i popular, que el règim franquista havia combatut amb l'aixecament armat del 1936 i continuava combatent. El fet és que en el moment de la redacció de la història del moviment obrer mallorquí jo no trobava cap suport, ni tan sols elemental, d'una història contemporània general de Mallorca. Per tant, no ha d'estranyar que en el llibre abundin els quadres i les pàgines dedicades a la situació política general, que jo vaig intentar d'ordenar a través de la recopilació i anàlisi dels resultats electorals. Una prova d'això, que no fa sinó reafirmar el que acabo de dir, és que en el volum corresponent de la *Historia de Mallorca* impulsada i coordinada per Josep Mascaró Pasarius a partir del 1970, hi ha múltiples apartats del meu llibre citats i copiats literalment per explicar el primer terç del segle XX.

D'alguna manera la meua història del moviment obrer és també una història política, amb el benentès que considera el moviment obrer una peça significativa i en molts moments decisiva de la dinàmica de la política més instituïda i governamental. Precisament, a l'època, un dels debats que havia de fer córrer més tinta i reunions fou la relectura del significat de la història batejada com a història social, un terme que feu fortuna. L'important no era la història obrera i dels obrers, sinó la història social, que pretenia incorporar tots els moviments socials.

El problema era que hom establia una definició que en la seva versió més caricaturesca afirmava que en la història social entrava tot el que no era pròpiament l'espai i l'escenari de la política, amb la qual cosa es limitava al màxim tant el significat dels moviments socials com l'abast de la mateixa història política.

Certament, en el meu cas, les incursions en la història contemporània més institucional foren inicialment una necessitat *instrumental*: com podia sinó ordenar i articular l'evolució i els avatars del moviment obrer illenc? Ara bé, tota aquesta qüestió anava més enllà, i, per exemple, em dugué a reconèixer els republicans com un element actiu de la cultura política popular i a considerar el moviment obrer històricament sempre immers en els debats i els esforços per a trobar un camí d'emancipació, un camí ple de revolts i gens lineal. Òbviament, cal valorar la singularitat del pensament socialista i la de l'anarquista, també la de l'anarcosindicalisme. Ara bé, els militants obrers sovint discutien i s'enfrontaven amb els republicans, justament perquè compartien amb ells múltiples sectors socials fronterers, que pretenien representar, i perquè també es movien dins un corpus comú de concepcions i idees de fons, liberals i democràtiques, fet que a vegades els historiadors hem tendit a ignorar.

En el llibre, bàsic sens dubte, de Josep Termes, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, per poc que ens hi fixem, trobarem un munt de referències i descripcions de fets i situacions compartides entre els internacionalistes i els republicans. Precisament, quan Termes havia acabat de redactar la seva tesi doctoral i el llibre, que es publicà el 1972, jo estava elaborant i preparant el meu text sobre el moviment obrer a Mallorca, i en una mena de tertúlia molt reduïda ens trobàvem sovint a casa seva amb Francesc Bonamusa, qui, al seu torn, estava preparant l'estudi sobre el Bloc Obrer i Camperol.

En definitiva, potser les principals característiques de l'aproximació que vaig fer al moviment obrer illenc el 1973 són: l'esforç per situar el moviment dins el marc de la història política concreta; la presència i paper del republicanisme del moment; la incorporació del mutualisme i el cooperativisme, i, en part, com una derivació de tot plegat, l'atenció dedicada als pobles, fora de la realitat palmesana, i també al moviment sindical agrari impulsat per l'obrerisme militant. Val a dir que no tot es troba desenvolupat en els seus detalls. En soc –i n'era– ben conscient. En la majoria dels casos, simplement es tractava d'encetar la temàtica i obrir les portes a futurs desenvolupaments –com òbviament així ha succeït–, tot oferint una primera informació de primera mà elaborada a partir de la documentació i la premsa que vaig consultar. En qualsevol cas, és cert que l'eix de tota la narració és el moviment obrer més urbà i que el pes de Palma és molt clar. També, que quasi tot gira al voltant de l'actuació política i sindical. És a partir d'aquesta centralitat que hom pot anar obtenint informacions i valoracions dels diversos elements que acabo de resumir. Com les cooperatives tingudes en compte o els diferents intents d'articular un moviment sindical agrari de conjunt, per

no parlar de l'important associacionisme catòlic a l'illa, que s'inclou en el text sols en la mesura que entrava en conflicte directe amb l'obrerisme socialista, amb l'anarcosindicalista i, en el seu moment, amb el comunista.

He d'esmentar una particularitat d'aquesta segona edició del meu llibre del 1973: la incorporació de l'estudi que vaig fer també llavors sobre el moviment obrer i l'obrerisme del segle XIX. M'ha semblat obligat. Vaig redactar «Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX» —que presento ara amb el nou títol «El moviment obrer a Mallorca al segle XIX»— un cop acabada la redacció del llibre i en realitat les dues redaccions pretenien constituir un relat continu. Havia acumulat ja en els mesos anteriors força material sobre el qual pensava que podia constituir un hipotètic primer capítol del llibre. A continuació, quan Josep Massot em parlà del projecte de la revista *Randa*, vaig retornar al que havia deixat incomplet. Efectivament, el meu nou text es va publicar a la nova revista en els dos primers números, el 1975-1976.

Tot el que he comentat abans en la meva caracterització del llibre del 1973, es pot veure també en aquell nou text. En aquest cas, com era lògic, amb una presència diria que determinant del moviment republicà i també de l'anarquisme bakuninista i l'anarco-col·lectivisme, almenys fins als anys noranta del segle XIX. De tota manera, penso encara ara que la principal clau que em va permetre entrelligar i explicar més globalment i amb més profunditat tot el moviment obrer illenc del vuit-cents fou el descobriment de la gran importància de la Unió Obrera Balear. I he de fer constar que va ser Lluís Alemany, que tenia la col·lecció completa de la revista homònima, qui, amablement, me la va deixar i vaig poder fotocopiar-la sencera. De cop, em vaig trobar amb un moviment alhora cooperativista i mutualista, també en bona part republicà federal, que mantenia unes estretes relacions amb el lliure-pensament i fins amb la maçoneria, també amb un primigeni feminisme. A partir d'aquí, impel·lit pel cas especial de la relació i importància de personatges de cultura republicana federal i obrerista com foren Fèlix Mateu Domeray, Ignasi Cortacans Garcia i Ubaldo R. Quiñones, em vaig endinsar el més obertament que vaig saber fer en la sistematització ideològica del socialisme reformista i liberal, no sols general sinó l'illenc. Estic convençut que la inclusió de l'esmentat article en aquesta nova edició ajudarà a entendre i conèixer millor com a partir d'una inicial cultura política socialista d'arrel republicana federal es produí el pas tant a l'anarco-col·lectivisme i al futur anarcosindicalisme, com al socialisme de referència marxista i al PSOE i al sindicalisme de la UGT.

Per què pot ser útil aquesta reedició, al marge de facilitar l'accés a un llibre i a uns articles lògicament esgotats i que sols es troben en les pàgines web del que abans en dèiem llibreries de vell? Penso que, com he assenyalat, hi ha una manera de fer història del moviment obrer i sobretot d'intentar la seva comprensió històrica, que, si més no, pot facilitar el debat i la discussió en una època com

l'actual, en la qual determinats sectors neoliberals fins i tot neguen l'existència dels obrers i consideren la història de la militància obrera com un fet socialment negatiu, diuen, ara superat. He afegit en aquesta reedició un annex bibliogràfic extens –no pas complet ni exhaustiu– que sens dubte permet que ens adonem del molt que els historiadors mallorquins han treballat i han expandit el coneixement de la realitat obrera anterior al 1936 (i potser encara més en referència als anys de la guerra i el franquisme). En aquest context, el meu llibre pot constituir una narració de conjunt que ajudi a situar i articular justament els molts avenços concrets i les monografies importants, de caràcter local, geogràfic o temàtic, que ja existeixen. Sens dubte, cal animar a aprofundir encara més en el coneixement de la llarga història d'esforços i suors dels treballadors mallorquins. Més encara, cal continuar ampliant el ventall no sols d'informacions sobre temes fins ara poc treballats, sinó ampliar-ne les mirades i, en especial, assumir la necessitat d'apropar-se a la història de la cultura política de l'obrerisme i el seu moviment.

Restava segurament una pregunta: per què en el seu moment vaig acabar el 1936? Cal tenir en compte que la Guerra Civil ho capgirà tot i que, com s'ha pogut demostrar després, una de les fonts fonamentals per al seu estudi havien de ser els testimonis orals. Les dificultats en aquest camp eren moltes i a mi em fou molt difícil trobar persones rellevants que volguessin parlar. Per sort, en aquells moments, com és conegut, ja havia començat el seu estudi i treball monumental Josep Massot i Muntaner. No em cal afegir que, uns anys després, David Ginard havia d'emprendre la renovació de l'estudi de la militància obrera els anys de la Guerra Civil i l'antifranquisme, en aquest cas, a més amb un recull imponent de testimonis orals, ara ja publicats.

Acabo. He esmentat la importància de Josep Termes en el primer impuls que m'ajudà a escriure i publicar el llibre d'*El moviment obrer a Mallorca* el 1973. També he fet notar com fou Josep Massot qui em va empènyer perquè completés l'estudi del segle XIX. Doncs ara, cinquanta anys després, he tingut la sort de comptar amb dos altres grans historiadors que m'han animat i m'han ajudat perquè aquesta segona edició tirés endavant i arribés a bon port. Moltes gràcies, amics David Ginard i Antoni Nadal.

PERE GABRIEL

Barcelona i Lluçmajor, febrer-abril del 2023